

بیست و نهمین

دانشگاه قم

دانشکده‌ی: الهیات

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

جرایم افساد اقتصادی، مبانی، مصادیق و مجازات آن از منظر فقه و حقوق موضوعه

استاد راهنما:

دکتر محمد علی راغبی

نگارنده:

صفیه شگری بسطام

بهمن ۹۳

تقدیم :

به پدر بزرگوار و مادر مهربانم آن دو فرشته ای که از خواسته هایشان گذشتند سختی ها را به جان خریدند و خود را سپر بلای مشکلات و ناملایمات کردند تا من به جایگاهی که اکنون در آن ایستاده ام برسم.

تقدیر و تشکر

از زحمات بی شائبه‌ی پدر و مادرم و خانواده‌ام نهایت تشکر و سپاس را دارم و وظیفه خود می‌دانم که از راهنمایی‌ها و روشننگری‌های استاد راهنما جناب حجت‌الاسلام و المسلمین آقای دکتر محمد علی راغبی که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق و پژوهش این پایان‌نامه تقبل نمودند صمیمانه تشکر کنم. همچنین از همه دوستان و همکلاسی‌هایم که مرا در پیمودن این راه‌دشوار همراهی کردند نهایت سپاس را دارم.

همچنین تقدیر و تشکر، از همسر دلسوز و فداکارم که با شکیبایی و فداکاری ایشان توانستم امر تحصیل را به پایان برسانم.

چکیده

این پایان نامه، پژوهشی پیرامون «جرایم افساد اقتصادی، مبنای، مصادیق، و مجازات آن» از منظر فقه و حقوق موضوعه می‌باشد که شامل یک مقدمه و دو فصل است که مقدمه در بر دارنده بیان مسأله تحقیق، اهمیت تحقیق، پیشینه تحقیق، فرضیه‌ها، اهداف و روش تحقیق است. فصل اول، درباره‌ی مفهوم و مبنای و ویژگیهای مجازاتهای اقتصادی است و به تبیین برخی اصطلاحات مورد نیاز پرداخته و در مورد ریشه‌های فساد اقتصادی بحث می‌کند و اینکه شفاف نبودن مفهوم مجازات اقتصادی در قانون موجب برداشتهای مختلف از آن شده و موجب سرگردانی‌هایی در خود قانون نیز شده و بسیاری از مجازاتهای اقتصادی بدون مجازات باقی می‌مانند. در فصل دوم، به تبیین مهم‌ترین مصادیق مجازاتهای اقتصادی از جمله سرقت، کلاهبرداری، خیانت در امانت، ارتشاء، اختلاس، پولشویی و مجازات آنها از منظر فقه و حقوق پرداخته شده و عناصر تشکیل دهنده هر یک از مجازاتها از جمله عنصر قانونی و معنوی و مادی مورد بحث قرار می‌گیرد. در آخر هم به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری و راه‌کارهای مقابله با مجازاتهای اقتصادی اشاره می‌شود و بیان می‌شود که توسل به پیشگیری کیفی باید در طول پیشگیری وضعی و اجتماعی باشد. در نهایت، پیشنهادات ارائه می‌شود و منابع معرفی می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: فساد، مجازات اقتصادی، افساد فی الارض، محاربه، پولشویی

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۲	۱. بیان مسأله تحقیق
۳	۲. اهمیت تحقیق
۳	۳. اهداف تحقیق
۴	۴. سوالات تحقیق
۴	۵. فرضیه‌های پژوهش
۴	۶. سابقه و پیشینه تحقیق
۴	۷. روش تحقیق
۵	۸. محدودده و قلمرو تحقیق
۶	فصل اول کلیات و مفاهیم
۷	۱-۱. تعریف جرایم اقتصادی
۱۶	۲-۱. ویژگیهای جرایم اقتصادی
۱۶	۱. نداشتن مدعی خصوصی جدی
۱۷	۳. داشتن حامیان منتفذ و قوی
۱۷	۴. پیچیدگی
۱۷	۵. زیاده خواهی مرتکبان
۱۸	۶. قراردادی بودن
۱۸	۳-۱. اوصاف قواعد حقوق کیفری
۱۹	۱-۳-۱. الزامی بودن قواعد حقوق کیفری اقتصادی
۱۹	۲-۳-۱. ضمانت اجرای اطاعت از قواعد حقوق کیفری اقتصادی
۲۰	۳-۳-۱. درون مرزی بودن قواعد حقوق کیفری اقتصادی و قدرت هر دولتی است
۲۱	۴-۱. اهداف مجازات
۲۱	۱-۴-۱. اهداف مجازات در آئینه مکاتب کیفری
۲۱	۱. تشقی و انتقام
۲۲	۲. اجرای عدالت
۲۳	۳. بهسازی، درمان و بازپروری مجرم
۲۳	۴. پیشگیری
۲۴	۲-۴-۱. آموزه‌های دینی و اهداف مجازات
۲۴	۱. پاسداشت حریم الهی
۲۵	۲. پوشش اثر گناه و بازدارندگی آن
۲۵	۳. فسادزدایی
۲۵	۴. سزادهی
۲۵	۵. مسئولیت مدنی
۲۶	۵-۱. افساد فی الارض

۱-۵-۱. معنای لغوی افساد فیالارض	۲۷
۱-۵-۲. رابطه محاربه و افساد فیالارض	۲۷
۱-۵-۳. مصادیق قانونی افساد فی الارض	۲۹
۱. قانون مبارزه با مواد مخدر	۲۹
۲. قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری	۳۰
۳. قانون اخلاص گران اقتصادی	۳۱
۴. قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح	۳۲
۵. قانون مجازات اسلامی	۳۳
۶. قانون مجازات عبور دهندگان از مرزها	۳۴
۷. قانون تشدید مجازات جاعلان اسکناس	۳۴
۸. قانون تشدید مجازات محتکران و گرانفروشان	۳۵
۹. قانون مجازات فعالیت کنندگان در امور سمعی بصری	۳۶
فصل دوم مصادیق جرایم اقتصادی	۳۹
۱-۲. اختلاس	۴۰
۱-۱-۱. معنای لغوی جرم اختلاس	۴۱
۱-۲-۱. تعریف فقهی اختلاس	۴۱
۱-۲-۳. تعریف حقوقی جرم اختلاس	۴۳
۱-۲-۴. جرم اختلاس در فقه و قانون	۴۴
۱-۲-۴-۱. وجوه اشتراک	۴۴
۱. رکن مادی:	۴۴
۲. رکن معنوی:	۴۴
۳. مجازات:	۴۴
۱-۲-۴-۲. وجوه افتراق	۴۵
۱. ویژگی و صفت مختلس (سمت مرتکب)	۴۵
۲. موضوع و متعلق جرم:	۴۵
۱-۲-۵. ادله تحریم اختلاس	۴۵
قرآن:	۴۵
سنت:	۴۶
عقل:	۴۶
۱-۲-۶. مجازات جرم اختلاس در فقه و قانون	۴۷
۱-۲-۶-۱. مجازات جرم اختلاس در فقه:	۴۷
۱-۲-۶-۲. مجازات جرم اختلاس در قانون	۴۸
۲-۲. پولشویی	۴۹

۵۱	۲-۲-۱. مراحل پولشویی
۵۲	۲-۲-۲. جرم‌انگاری پولشویی
۵۳	۲-۲-۳. پولشویی در حقوق داخلی ایران:
۵۶	۲-۳. کلاهبرداری
۵۷	۲-۴-۱. تعریف اصطلاحی
۵۸	۲-۳-۲. جرم کلاهبرداری در قوانین
۶۰	۲-۳-۳. موقعیت کلاهبرداری در فقه جزائی
۶۰	۲-۳-۴. عناصر تشکیل دهنده جرم کلاهبرداری
۶۰	عنصر مادی جرم کلاهبرداری
۶۱	۲-۳-۵. برخی مصادیق تمثیلی وسایل متقلبانه مذکور در قانون
۶۲	۱. مغرور کردن مردم به داشتن اموال اختیارات واهی:
۶۲	۲. امیدوار کردن مردم به امور غیرواقع و ترساندن مردم از حوادث و پیش‌آمدهای غیرواقع:
۶۳	۳. اختیار اسم یا عنوان مجعول
۶۳	عنصر معنوی جرم کلاهبرداری
۶۳	۱. قصد مجرمانه
۶۴	۲-۳-۶. شروع به کلاهبرداری
۶۴	۲-۳-۷. شرکت در جرم کلاهبرداری
۶۵	۲-۳-۸. معاونت در کلاهبرداری
۶۵	۲-۳-۹. تعدد یا تکرار جرم کلاهبرداری
۶۶	۲-۳-۱۰. مجازات جرم کلاهبرداری
۶۶	الف- مجازات‌های اصلی
۶۶	ب- مجازات تبعی و تکمیلی
۶۷	۲-۳-۱۱. کلاهبرداری در موقعیت خاص
۶۷	الف- ورشکستگی به تقلب
۶۸	ج- استفاده از ضعف نفس یا هوی و هوس یا حوایج اشخاص محجور
۶۸	۲-۳-۱۲. جرایم در حکم کلاهبرداری
۶۹	در امور مدنی
۶۹	۱. انتقال مال به قصد فرار از دین در موارد خاص
۶۹	۲. تبانی اشخاص برای بردن مال غیر
۷۰	در امور بازرگانی
۷۰	۱. در ارتباط با شرکتهای سهامی
۷۰	۳. در ارتباط با شرکتهای با مسؤولیت محدود
۷۱	در امور ثبتی
۷۱	۱. تقاضای ثبت ملک غیر برخلاف واقع

۷۱	۲. تقاضای ثبت ملک توسط وارثی که عالم به انتقال یا سلب مالکیت از مورث است
۷۱	۳. خیانت و تبانی امین در ثبت ملک غیر برای ثالث
۷۲	۳-۳-۱۳. کلاهبرداری رایانه ای
۷۳	۲-۴. خیانت در امانت.....
۷۴	۲-۴-۱. تعریف جرم خیانت در امانت
۷۴	۲-۴-۲. تاریخچه جرم خیانت در امانت
۷۵	۲-۴-۳. جرم خیانت در امانت در فقه اسلامی
۷۶	۲-۴-۴. عناصر تشکیل دهنده جرم خیانت در امانت.....
۷۶	عنصر قانونی
۷۶	عنصر مادی
۷۶	الف- رفتار مادی فیزیکی.....
۷۶	۱. استعمال نمودن.....
۷۷	۲. تصاحب.....
۷۷	۳. تلف کردن.....
۷۷	۴. مفقود کردن.....
۷۸	۲-۴-۵. مصادیق و انواع جرم خیانت در امانت.....
۷۸	۲-۴-۶. شروع به جرم خیانت در امانت.....
۷۹	۲-۴-۷. مجازات جرم خیانت در امانت
۷۹	الف - مجازات اصلی
۷۹	ب - مجازات تبعی و تکمیلی (تتمیمی)
۸۰	۲-۴-۸. جرایم در حکم خیانت در امانت
۸۰	۱. در مقررات تجاری
۸۰	۲. در مقررات شرکتهای تعاونی
۸۱	۳. در مقررات ثبت اسناد و املاک.....
۸۱	۲-۵. رشاء و ارتشاء.....
۸۲	۲-۵-۱. تعریف رشوه
۸۳	۲-۵-۲. تاریخچه رشاء و ارتشاء
۸۳	تاریخچه رشاء و ارتشاء در حقوق موضوعه
۸۳	الف- قبل از انقلاب.....
۸۴	ب. بعد از انقلاب.....
۸۴	۲-۵-۴. رشوه در فقه.....

۸۶	۵-۵-۲. ارکان جرایم رشاء و ارتشاء
۸۶	۱. رکن قانونی جرایم رشاء و ارتشاء
۸۶	۲. رکن مادی جرایم رشاء و ارتشاء
۸۷	۲-۵-۶. معامله در مقام رشوه
۸۸	۲-۵-۷. شروع به جرم رشاء و ارتشاء
۹۰	۳. عنصر معنوی در جرم ارتشاء
۹۱	۲-۵-۸. مجازات مرتکبین رشاء و ارتشاء
۹۱	الف. مجازات راشی
۹۱	ب. مجازات مرتشی
۹۲	مجازات واسطه در ارتشاء
۹۳	۲-۷. سرقت
۹۳	۲-۶-۱. عناصر عمومی و ارکان اختصاصی سرقت
۹۳	۲-۶-۱-۱. بودن در سرقت (عنصر مادی)
۹۴	۲-۶-۱-۲. منقول بودن مال در سرقت
۹۵	۲-۶-۱-۳. تعلق مال به غیر در سرقت
۹۶	۲-۶-۱-۴. وجود قصد متقلبانه در سرقت
۹۷	۲-۶-۲. انواع سرقت
۹۷	۲-۶-۳. شرایط سرقت مستوجب حد در فقه و حقوق
۹۸	۱. سارق به حد بلوغ شرعی رسیده باشد
۹۹	۲. سارق در حال سرقت عاقل باشد
۹۹	۳. سارق با تهدید و اجبار وادار به سرقت نشده باشد
۹۹	۴. سارق قاصد باشد
۱۰۰	۵. سارق بداند و ملتفت باشد که مال غیر است
۱۰۰	۶. علم و آگاهی بر حرمت سرقت
۱۰۱	۸. سارق به تنهایی یا به کمک دیگری هتک حرز کرده باشد
۱۰۱	۹. به اندازه نصاب یعنی ۴/۵ نخود طلای مسکوک یا ارزش آن در هر بار سرقت باشد
۱۰۲	۱۰. سارق مضطر نباشد
۱۰۳	۱۱. سرقت در سال قحطی صورت نگرفته باشد
۱۰۴	۱۲. حرز و محل نگهداری مال از سارق غصب نشده باشد
۱۰۵	۱۳. سارق مال را به عنوان دزدی برداشته باشد
۱۰۵	۱۴. مال مسروق در حرز متناسب نگهداری شود
۱۰۶	۱۵. مال مسروق از اموال دولتی و وقف و مانند آن که مالک شخصی ندارد باشد
۱۰۶	۲-۶-۴. راههای ثبوت سرقت مستوجب حد
۱۰۸	۲-۶-۵. شرایط اجرای حد قطع سرقت

۱۰۹	۱. صاحب مال از سارق نزد قاضی شکایت کند(ماده ۲۶۸ قانون جدید)
۱۰۹	۲. صاحب مال پیش از شکایت، سارق را نبخشیده باشد(ماده ۲۶۸ قانون جدید)
۱۱۰	۳. صاحب مال پیش از شکایت، مال را به سارق نبخشیده باشد
۱۱۰	۴. مال مسروق قبل از ثبوت جرم نزد قاضی، از راه خرید و مانند آن، به ملک سارق در نیاید
۱۱۱	۵. سارق قبل از ثبوت جرم از این گناه توبه نکرده باشد
۱۱۱	۲-۶-۶. کیفر سرقت مستلزم حد
۱۱۲	۲-۶-۸. معاونت در سرقت مستلزم حد
۱۱۳	۲-۶-۹. سرقت های تعزیری و ربودن مال دیگری
۱۱۳	۱. مستلب
۱۱۴	۲. مختلس
۱۱۴	۳. محتال
۱۱۴	۴. مُنْبِج
۱۱۵	۵. طرّار
۱۱۵	۶. خیانت در امانت
۱۱۶	۲-۶-۱۰. ضوابط قانونی درباره سرقت های تعزیری
۱۱۶	راهزنی تعزیری(غیر محاربه)
۱۱۶	۱. عنصر قانونی
۱۱۶	۲. عنصر مادی جرم راهزنی تعزیری
۱۱۷	۳. عنصر معنوی جرم راهزنی تعزیری
۱۱۷	کیفر راهزن غیر محارب
۱۱۷	ربودن مال غیر از طریق کیف زنی و جیب بری و امثال آن
۱۱۷	سرقت مقرون به آزار و یا به طور مسلحانه
۱۱۸	سرقت مسلحانه گروهی در شب
۱۱۹	سرقت مقرون به پنج شرط مشدد
۱۱۹	سرقت از محل تصادف یا مناطق زلزله زده
۱۱۹	سرقت از موزه ها یا اماکن تاریخی و مذهبی
۱۲۰	سرقت وسایل و متعلقات مربوط به تأسیسات مورد استفاده عمومی
۱۲۰	سرقت مقرون به یکی از شرایط مذکور در قانون
۱۲۱	سرقت(یا استفاده غیر مجاز از) آب و برق و گاز و تلفن
۱۲۱	ربودن علنی مال با عنف احتمالی
۱۲۱	۲-۶-۱۱. شروع به جرم سرقت و مجازات آن
۱۲۲	نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۲۸	فهرست منابع

الف-منابع فارسی ۱۲۸

ب-منابع عربی

ج-منابع انگلیسی و اینترنتی ۱۳۴

مقدمه

در جهان امروز امنیت اقتصادی و سلامت روابط مالی و اقتصادی اشخاص و نهادها، شالوده امنیت یک جامعه است. زیرا تأمین زیرساخت‌های اقتصادی پیشرو و پویا عاملی برای قدرت ملی است ولی تداوم این قدرت به سلامت و شفافیت فعالیت‌های اقتصادی بستگی دارد. در واقع پویایی اقتصاد، ضامن توسعه در بعد اقتصادی و صنعتی است ولی سلامت آن، عامل توسعه در همه ابعاد اجتماعی است. جرایم اقتصادی هرچند لزوماً برای پویایی اقتصاد تهدیدآور نیست اما تهدیدی بر ضد سلامت روابط مالی و اقتصادی است. حتی در برخی صور جرایم اقتصادی می‌توانند در پویایی ظاهری اقتصادی تأثیرگذار باشند ولی آنچه که قطعاً آسیب می‌بیند سلامت اقتصادی است. بنابراین اهمیت جرایم اقتصادی در اصل به دلیل آسیب زدن به اقتصاد یک جامعه نیست، بلکه به جهت تهدید سلامت جامعه در همه ابعاد آن است. از این منظر پدیده جرم اقتصادی با پدیده فساد بسیار در هم تنیده می‌شود به طوری که از جهت پیامدهای ناگوار بر یک جامعه، در کنار هم و حتی به جای هم به کار می‌روند.

عنوان رساله حاضر در راستای شناخت مفهوم و مبانی جرایم افساد اقتصادی و مصادیق و مجازات آن است. و انتظار می‌رود این تحقیق راهکاری در جهت پیشگیری از این جرایم ارائه دهد تا بتوان پاسخ شایسته و کارآمد به جرایم اقتصادی داشت. به خصوص با مطرح شدن چندین پرونده بزرگ فساد مالی در دستگاه قضایی از جمله پرونده فساد بانکی سه میلیارد دلاری در سال ۱۳۹۰ می‌توان به قاطعیت گفت که در حال حاضر بزرگترین و گسترده‌ترین جرایمی که قوه قضاییه با آن روبروست، جرایم اقتصادی است.

این نکته را هم باید گفت که جرایم اقتصادی دارای حوزه‌های بسیاری است که ادبیات حقوقی ایران در قبال آنها غنی نیست و لازم است تا تحقیقات گسترده‌ای که به طور خاص به مصداق‌های جرایم اقتصادی بپردازد، شکل بگیرد. و به مقابله با این جرایم بپردازد زیرا نظام قضایی موفق در جهت مقابله با جرایم اقتصادی تنها از رهگذر علمی و پژوهشی غنی و گسترده عینیت می‌یابد.

فساد اقتصادی مربوط به زمان حاضر نیست بلکه حضوری به قدمت دولت داشته است. در واقع فساد از زمانی شکل گرفت که شخص احساس کرد در یک مجموعه دارای قدرت و نفوذی است که دیگران برای رفع رجوع امور خود نیازمند مراجعه به وی می‌باشند و او می‌تواند در مقابل اعمال قدرت خود که در واقع تکلیف وی به انجام وظیفه محسوب می‌شود از آنها امتیاز بگیرد. اولین و بارزترین مصداق فساد در طول تاریخ رشوه بوده، اما تعریف فساد همیشه آسان و

مورد پذیرش همه نبوده است. اگرچه همه فساد را می‌فهمند ولی وقتی نوبت به تعریف آن می‌رسد اختلاف نظرها شروع می‌شود. و هر کس از ظن خود یار تعریف فساد می‌شود. و تعریف واحدی از فساد ارائه نمی‌شود.

جرایم اقتصادی در بادی امر، به طیف گسترده و متنوعی از رفتارهایی گفته می‌شود که بر ضد اقتصاد ارتکاب می‌یابند. دو ویژگی گسترده و تنوع این جرایم سبب شده تا مفهوم و مصداق آنها نیز همواره در پرده ابهام و صحنه جنجال باشد. باید در ابتدا بدانیم که در واقع جرایم اقتصادی چگونه تعریف می‌شوند، و مصداق‌های این دسته از جرایم را چه رفتارهایی تشکیل می‌دهد؟

۱. بیان مسأله تحقیق

عنوان این پایان نامه بررسی جرایم «فساد اقتصادی، مبنایی، مصادیق و مجازات آن» از منظر فقه و حقوق موضوعه می‌باشد. جرائم اقتصادی از یک سو منجر به تمرکز سرمایه‌ها و افزایش شکاف بین غنی و فقیر شده و از سوی دیگر این انباشتگی سرمایه سبب استفاده ابزاری آن در جهت تسهیل و افزایش ارتکاب سایر جرایم و در نتیجه ممانعت از پیشرفت اقتصادی و به مخاطره افتادن امنیت اقتصادی جامعه است. تاکنون در هیچ یک از قوانین تعریف مشخصی از جرائم اقتصادی به عمل نیامده، اما می‌توان گفت که جرایمی هستند که علیه اقتصاد کشور یا به قصد آن ارتکاب می‌یابند و در عمل موجب اختلال در نظام اقتصادی کشور می‌شوند. مفسد اقتصادی نوعی انحراف از ظوابط شرعی در تخصیص منابع، توزیع درآمد، بازار و خدمات است که آسیب‌های جبران‌ناپذیری نظیر فقر و شکاف طبقاتی، تبعیض و تضییع حقوق مردم و انحطاط اخلاقی فردی و اجتماعی را در پی دارد. به نقل از معصومین، نابسامانی در حوزه اقتصاد نه تنها باعث اخلاص در حوزه‌های دیگر زندگی می‌شود، بلکه معاد انسانها را تحت تاثیر قرار می‌دهد. (من لا معاش له لا معاد له؛ کاد الفقرا یكون کفرا). از این رو پیشگیری و رفع مفسد مالی در جامعه همواره مورد نظر شارع مقدس بوده و آیات فراوانی در این زمینه فرود آمده است که احکام آنها در این رساله مورد بررسی قرار می‌گیرد. حقوق کیفری بایستی به عنوان آخرین وسیله مورد استفاده قرار گیرد؛ پایه‌گذاری اقتصادی سالم با تعیین دقیق قلمروهای متعدد خصوصی، دولتی، عمومی و تعاونی، کوچک‌سازی دولت در حوزه اقتصادی و اداری، رفع نواقص سیستم‌های پولی، بانکی، گمرکی و مالیاتی، شفاف‌سازی در حوزه قوانین اقتصادی، از بین بردن رانت‌های اطلاعاتی-اقتصادی و تقویت مدیریت‌های اقتصادی و بالا بردن کارایی سیستم‌های

نظارتی، مسلماً تأثیر بیشتری نسبت به بحث حقوق کیفری اقتصادی دارد. باید گفت که هر چند، سیاست تقنینی ایران گاه گاه به تنوع کیفر، تناسب جرم و مجازات و نیز قاطعیت اجرای کیفر پایبند بوده ولی از برنامه و هدف مشخصی پیروی نکرده و شاید بررسی موردی مصادیق جرایم اقتصادی سبب شود تا این برنامه و هدف مشخص تر گردد ولی در هر حال برای مجموعه جرایم اقتصادی تاکنون قانونگذار نکوشیده تا سیاست کیفر مشخص را دنبال و پیگیری کند.

۲. اهمیت تحقیق

ضرورت تحقیق و پژوهش در ارتباط با جرایم اقتصادی از این جهت توجیه است که چون جرایم اقتصادی در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته و افکار عمومی را متوجه خود قرار داده است و شیوع زیادی پیدا کرده است و انواع مجازات‌هایی که به اندازه مجازات حدی است در مورد آنها اعمال می‌شود بنابراین ضرورت دارد که اینها ریشه‌یابی شوند و پاسخی مناسب برای سوالات یافت شود.

۳. اهداف تحقیق

الف) اهداف نظری

- ۱- تبیین ارکان تشکیل دهنده جرایم اقتصادی و ترسیم مرز روشنی بین این جرایم با جرایم مشابه.
- ۲- تبیین حدود و فراگیری جرایم افساد اقتصادی از دیدگاه فقه و حقوق موضوعه و چگونگی مجازات آنها.

ب) اهداف کاربردی

- ۱- استفاده دانشجویان و دانش پژوهان در حوزه‌های علمیه و دانشکده‌های حقوق.
- ۲- استفاده از آن در تدوین کتب درسی فقهی و حقوقی.
- ۳- استفاده قضات، وکلای دادگستری در موارد ابهام و تردید در پرونده‌های مورد بررسی در ارتباط با موضوع.
- ۴- استفاده از آن در مجلس شورای اسلامی و مجمع تشخیص مصلحت نظام برای تصویب یا اصلاح قوانین مورد نیاز.

۴. سوالات تحقیق

سوال اصلی تحقیق آن است که: مفهوم جرایم اقتصادی، مبنای و مصادیق و مجازات آن چیست؟

اما سوالهای فرعی تحقیق چنین است:

- ۱- مفهوم افساد فی الارض چیست؟
- ۲- شاخص‌های فساد اقتصادی چیست؟
- ۳- رویکرد محاکم قضایی و مراجع سیاسی به اینگونه جرایم چگونه است؟

۵. فرضیه‌های پژوهش

فرضیه‌هایی که برای اثبات یا رد آنها این رساله نگارش یافته است عبارت‌اند از:

- ۱- افساد فی الارض جرمی مستقل از جرم محاربه است.
- ۲- گستردگی فعالیت‌های اقتصادی موجب شده تا اعمال غیرقانونی در حوزه اقتصاد در پوشش‌های جدیدی ظاهر شود که سابقه روشنی ندارد.
- ۳- عامل اساسی شکل‌گیری فساد اقتصادی وجود یک بخش دولتی گسترده است. در شرایطی که عموم جامعه فساد را پذیرفته‌اند گرایش به فساد پذیرفته می‌شود.
- ۴- مبارزه با فساد اقتصادی نیازمند تشکیل یک مدیریت هوشمند است.

۶. سابقه و پیشینه تحقیق

پژوهش‌ها و آموزش‌های پیرامون جرایم اقتصادی نیز متأثر از فضای سیاسی شکل گرفته علیه مفسدین اقتصادی بوده است با این حال تحقیقات دانشگاهی در قالب پایان‌نامه یا پروژه بیشتر در حوزه مصادیق جرایم اقتصادی مانند جرایم گمرکی، جرایم ارزی، بیمه و نظیر آنها بوده است و درباره مفهوم و جایگاه آن کمتر پژوهش شده است اگر چه در برخی از کتب به صورت حقوقی مورد بررسی قرار گرفته است ولی یک رساله مستقل که به مبنای فقهی آن نیز بپردازد تدوین نگردیده است که هدف این رساله بحث در این موارد است.

۷. روش تحقیق

با توجه به مطالبی که در اهمیت و اهداف تحقیق ذکر شد، می‌توان گفت که نوع تحقیق صرفاً بنیادی، توسعه‌ای و توصیفی نبوده، بنابراین جنبه‌ی کاربردی دارد. در پژوهش پیش رو غالب مطالب به صورت کتابخانه‌ای تهیه شده است. به عبارت دیگر، شیوه کار مبتنی بر مطالعه

کتب، تحقیق، فیش برداری و گردآوری مطالب، تجزیه و تحلیل، مستند کردن، عنوان بندی، دسته بندی و در نهایت تدوین می‌باشد. در ضمن همان‌طور که از عنوان پایان‌نامه مشخص است، روش و مبنای کار مبتنی بر مسئله پژوهشی بوده است.

۸. محدوده و قلمرو تحقیق

به رغم گستردگی موضوع «جرایم افساد اقتصادی» و مصادیق فراوان آن در این رساله فقط به بررسی مهم‌ترین مصادیق آن پرداخته می‌شود و امید است سایر مصادیق آن توسط سایر دانشجویان مورد بررسی قرار بگیرد و از این جهت که به بررسی جرایم اقتصادی در فقه و حقوق می‌پردازد آن را یک پژوهش تطبیقی می‌نامیم.

فصل اول

کلیات و مفاهیم

برای بحث و بررسی هر موضوع حقوقی یا جرم‌شناسی (مانند سایر موضوعات) ابتدا باید موضوع را شناخت و تعریف روشنی از آن ارائه داد تا هم افراد موضوع و زوایا و حواشی آن مورد توجه قرار گیرد و هم از ورود افراد موضوعات دیگر در حوزه بررسی، جلوگیری کرد و به عبارت دیگر با تعریف جامع و مانع بتوان به موضوع پرداخت. لازم است که پیش از هر چیز مفهوم و جایگاه جرایم اقتصادی در حقوق ایران مورد بررسی قرار بگیرد تا بتوان برای مقابله با آن از طریق راهکارهای بازدارنده و پیشگیرانه‌ی سیاست جنایی اقدام کرد. این جرم در هیچ یک از متون قانونی کشورمان تعریف نشده، لذا لازم است که در این مقوله تعریف شود.

۱-۲. تعریف جرایم اقتصادی

هرگونه عملیات یا اقدام کاربردی نسبت به هر پدیده‌ای نیاز به درک آن دارد. به هر حال مفاهیم علمی باید قبل از استفاده برای همه نوع دانشمندان و خوانندگان باید قابل درک باشند البته برخی از مفاهیم علوم انسانی برای همه افراد قابل درک هستند، اما برخی دیگر از مفاهیم نیاز به تعریف دقیق دارند.^۱

البته قبل از تعریف و شناخت جرم اقتصادی که در حوزه‌ی حقوق کیفری اقتصادی قرار می‌گیرد، لازم است که اول منظور از حقوق کیفری اقتصادی روشن گردد. حقوق کیفری اقتصادی که شاخه‌ای از علوم جنایی حقوق تکمیلی است، به مطالعات میان رشته‌ای گفته می‌شود که به جنبه‌های کیفری فعالیت‌های اقتصادی و حوزه اقتصاد می‌پردازد.^۲ پس از شناخت این شاخه از حقوق کیفری لازم است که جرم اقتصادی به عنوان نوع بزهکاری مورد مطالعه معرفی شود. در رابطه با تعریف این جرم سازمان ملل متحد سکوت اختیار کرده، و رویکرد این سازمان در این خصوص در معرفی مصادیق است تا مفاهیم و در معرفی مصادیق بیشتر به دنبال پیشگیری است تا تبیین ارکان تشکیل‌دهنده آن. دو سند مهم این سازمان یعنی «کنوانسیون مبارزه با جرایم سازمان یافته فراملی» و «کنوانسیون مبارزه با فساد مالی» نیز دیدگاه روشنی از مبنا و مفهوم و ضرورت طرح جرم اقتصادی به دست نمی‌دهند. در بررسی قوانین مختلف جزائی قبل و بعد از انقلاب، مصادیقی از جرم اقتصادی به چشم می‌خورد. علاوه بر

^۱ فرامرزی، رفیع‌پور؛ سرطان اجتماعی فساد، چاپ اول، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۶، ص ۱۹.
^۲ دکتر توران توسلی‌زاده، پیشگیری از جرایم اقتصادی، انتشارات جنگل و جاودانه، چاپ اول، ۱۳۹۲، ص ۵.

این در مطالعه فصل پنجم از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی جرایمی تعریف شده که می-توان آنها را در زمره جرم اقتصادی به شمار آورد.

با اشاره به حقوق کیفری اقتصادی می‌توان گفت که جرایم اقتصادی در دو معنا به کار می-رود. در معنای خاص به رفتارهایی گفته می‌شود که به عنوان جرم پیش‌بینی شده و در بخش حقوق جزای اختصاصی حقوق کیفری اقتصادی بررسی می‌شوند. در معنای عام به همه مباحث کیفری و پیشگیرانه مرتبط با جرایم اقتصادی اطلاق می‌شود که در این معنا به دلیل پیش آمدن مباحث سیاست جنایی و به ویژه تدابیر پیشگیرانه، جرایم اقتصادی، حتی از حقوق کیفری اقتصادی که تنها به مباحث حقوق می‌پردازد، عام تر است. تعریف جرایم اقتصادی به طور خاص نیز متضمن تعریف مصداقی است تا به تک تک آنها اشاره شود. ولی در معنای خاص، تعریف باید به مفهوم یا معیار باشد تا در همه مباحث مرتبط با جرایم اقتصادی و از جمله موضوعات مرتبط با سیاست جنایی به کار آید.^۱

اما از سوی برخی حقوقدانان و جرم‌شناسان، برای جرم اقتصادی تعاریف و توضیحات متعددی ارائه گردیده که این خود حاکی از عدم وجود اجماع در تعریف این جرم است. در اینجا به بیان چند تا از تعاریف ارائه شده در مورد جرایم اقتصادی می‌پردازیم

۱. جرم اقتصادی اعمال غیر قانونی ارتکاب یافته در قلمرو فعالیت‌های حرفه‌ای به منظور کسب امتیازات اقتصادی می‌باشد. تعریف همچنین شامل فرار از مالیات، اشکال مختلف تقلب و اختلاس در شرکت‌ها و مؤسسات قانونی است^۲ این تعریف با وجود اشاره به دو تا از مهم‌ترین ملاک تعریف این جرم یعنی «ارتکاب در بستر حرفه اقتصادی» و ارتکاب «به منظور کسب امتیازات اقتصادی» اما ملاک صدمه به سیستم اقتصادی را ندارد.

۲. جرم اقتصادی به طور غیر قابل اجتنابی با فساد مرتبط است که البته صدمه مستقیم به سلامت حکومت و نهادهای آن می‌باشد. ارتکاب بسیاری از اشکال جرم اقتصادی مستلزم سطوحی از فساد مقامات رسمی است.^۳

۳. جرم اقتصادی با فساد تداخل دارد، با این حال، این دو مفهوماً با هم متفاوت می‌باشند^۱. در این تعریف هم صرفاً از تداخل این جرم با فساد و سپس تفاوت مفهومی این دو به میان آمده است.

۱. توران، توسلی زاده، منبع پیشین، ص ۱۰

۲. Sjoren.Hans and Skogh.Goran.New perspectives on economic crime.Edward Elgar publishing limited.۲۰۰۴.p.۱-۲.

۳. Wright paul:crimes of privilege.Readings in white collar crime.Oxford University prees.۲۰۰۱.p